

A finn oktatási minisztérium könyvtárpolitikai programja 2000–2004

A finn oktatási minisztérium 1999. április 24-én állította fel azt a 15 fős munkacsoportot, amelyet a 2000–2004 közti időszakra szóló *könyvtárpolitikai program* kidolgozásával és előterjesztésével bízott meg. A feladatot úgy konkretizálta, hogy a program a könyvtár szerepét és az információ elérhetőségének megvalósítását az *információs és állampolgári* (a későbbiekben: állampolgári információs) *társadalom* igényei (szükségei) szerint tartalmazza.

A projekt vezetésével Tuula Haavistót, a CECUP programmenedzserét bízta meg, s a munkacsoportban könyvtáros szakembereken kívül a minisztérium, a helyi közigazgatás (Települések Szövetsége), az egyetemi oktatók, a kulturális terület és az információs szakma képviselői is helyet kaptak.

A program – első változatban – elkészült. A munka során azonban arra derült fény, hogy több szakmai (részlet)kérdés kimunkálásához még időre van szükség, így a minisztérium a munkacsoport megbízatását 2000. december 31-éig meghosszabbította. Az elkészült változatot *időközi jelentés* (válliraportti) minősítéssel látták el, s több szemináriumon ismertették már könyvtárosokkal, valamint feltették az internetre is (www.minedu.fi/kupo/kirjas.htm), véleményeket, javaslatokat várva a szakmától.

A dokumentum bevezető fejezete tartalmazza a fentebb vázolt tudnivalókat. A tényleges programtervezet az alábbi fejezetekre oszlik:

- A könyvtárpolitikai program kiindulópontjai.
- A tevékenységi környezet változásai és kihívásai, 2000–2004.
- A könyvtári és információs szolgáltatások célállapota 2004-ben. Problémák.
- Intézkedési javaslatok.
- A programban használt újabb fogalmak, terminus technikusok meghatározásai.

* * *

Mielőtt a részletesebb ismertetésre rátérnénk, fontosnak tartjuk felhívni a figyelmet a program néhány sajátosságára, illetve fő hangsúlyaira. Mindjárt elsőként arra, hogy elsőrendűen közkönyvtári aspektusú, s tulajdonképpen az egész könyvtári rendszert e – szerinte – megnövekvő szerepű könyvtártípus szempontjából szemléli. A másik jellemző vonás, hogy minden kérdés- és feladatsort három szinten (helyi, regionális és országos) vizsgál. (Tegyük hozzá: a gyakorlatban a regionális szintről kevés a mondandója). A fő hangsúlyokat a következő feladatokra teszi:

- az egész könyvtári rendszer „hálósodása” (hálóhoz tartozása) és ezáltal a párhuzamosságok kiküszöbölése;

- a tartalomra koncentráció – ami egyrészt jelenti a kész technika tartalommal való megtöltést, másrészt a könyvtárosi munkában a tartalmi jelleg előtérbe kerülését;
 - a könyvtáraknak a valóságos és virtuális dokumentumanyagot egymás *mellett* kell szolgáltatniuk, azaz egyik sem váltja ki a másikat;
 - a közkönyvtáraknak központi szerepe van (lesz) az ún. régi (hagyományos) és új olvasási készség elsajátításában.
- Ezek után tekintsük át a program részleteit.

A *program kiindulópontjai* a 904/1998. sz. könyvtári törvényen kívül az alábbi dokumentumok, illetve azok könyvtári-információs vonatkozású megállapításai, célkitűzései voltak:

1. A kormányprogram (1999–2003) „Kulturális politika” és „Információs társadalom” című fejezetei. Az előbbi a könyvtárat „a nemzeti művelődés és a kulturális kínálat tartóoszlopának” nevezi, amely „az egész népesség művelődési törekvéseit támogatja”. A könyvtári szolgáltatások fejlesztése – teszi hozzá az utóbbi rész – az állampolgári információs társadalom fejlesztésének része, s eszköze annak, hogy lakóhelytől és társadalmi helyzetétől függetlenül minden állampolgár számára egyformán elérhetőek legyenek e társadalom szolgáltatásai.
2. Az 1998 végén elfogadott „A könyvtár szerepe a társadalomban” c. EU parlamenti előterjesztés.
3. A finn oktatási minisztériumban készült, „Az oktatás és kutatás információs stratégiája 2000–2004” c. dokumentum alábbi célkitűzései:
 - gondoskodunk arról, hogy a könyvtárak gyűjteményeit és a lehető legtöbb egyéb nyilvános anyagot, amelyet közpénzen állítottak elő, minden állampolgár ingyenesen használhassa;
 - a tartalomipar fejlesztése céljából könnyen használható folyosókat építünk ki az információkereső szolgáltatásokhoz;
 - fejlesztjük az iskolai, az egyetemeken működő hallgatói, valamint a közkönyvtárak együttműködését, különös tekintettel az információszerzés és kezelés oktatására és a könyvtári személyzet továbbképzésére, és gondoskodunk az együttműködés finanszírozásáról.
4. Az 1999. évi, az információ szabadságáról szóló törvény, amely intézkedik többek között a hivatali (közérdekű) információkhoz való hozzáfutásról.

A *tevékenységi környezet változásai és kihívásai* című fejezet lényegében számba veszi a világszerte regisztrált és figyelemmel kísért trendeket. Szól az információs és kommunikációs technika várható nagy – de voltaképpen megjósolhatatlan – fejlődéséről, az állampolgárok információszerzési módjainak változásairól, a szolgáltatások iránti kereslet megnövekedéséről és a szolgáltatási kultúra megváltozásáról, a tanulási módszerek és az oktatási rendszer átalakulásáról, a könyvtári gyűjtemény fogalmának új tartalmáról és a könyvtáros szakmakép megváltozásáról. Hangsúlyt ad annak a gondolatnak, hogy végső fokon elmosódóban van a különbség a tudományos és felsőoktatási, illetőleg a közkönyvtárak között, miután a hálókapcsolatok

révén az utóbbiak mind gyakrabban az előbbiek állományának is használóivá válnak. Ugyanakkor viszont az élethosszig tartó tanulás és a felnőtt korú tanulók számának megnövekedése éppen a közkönyvtárakra (a helyben elérhető könyvtárakra) ró nagy feladatokat, lévén az említett használói csoportok számára sok esetben az egyedüli tanuló- (információközvetítő és szolgáltató) hely. Ugyancsak kiemeli a könyvtárosi munkában a tartalmi rész növekedését és azt, hogy nő a könyvtárosok kalauzi, eligazítói, szakszerű tanácsadói szerepe: a használó ugyanis tőlük várja, hogy a hálón föllelhető információtömegeből az „értékeshez”, használhatóhoz elvezessék. Figyelmet fordít a könyvtárhasználó fogalmának tartalmi változására: hogy ti. új használói csoportok jelennek meg azok személyében, akik fizikailag nem, csupán a hálón keresztül jelentkeznek a könyvtárban a szolgáltatások igénybevételeért. Felhívja a figyelmet arra a döntési helyzetre, amelybe a könyvtárak kerülnek, hogy ti. mely munkákat kell helyben elvégezniük, melyeket célszerű adott együttműködési csoportokban megcsinálni és melyeket kívülről – központi szolgáltatásként vagy vásárlás útján – igénybe venni.

A 2000-es célállapotot és az ezzel összefüggő problémákat tárgyaló fejezet helyi és országos szinten fogalmaz meg figyelemre érdemes gondolatokat.

1. Helyi szint

Célállapot: A könyvtár a kulturális és információszolgáltatás kulcsfontjaként működik, s az állampolgár olyan intézményként érzékeli, amely helyi szinten megvalósítja az információk elérhetőségét, és amely biztosítja az állampolgár részvételét a társadalom tevékenységében. A központilag előállított hálótermékeket és szolgáltatásokat felhasználja és közvetíti számára. Kellő számú szakképzett és az új feladatokra felkészült könyvtárossal rendelkezik, akik képesek közvetíteni, értékelni és kínálni a dokumentumokat s az információkat, s vezetni a használókat a szolgáltatások igénybevételeiben, az információk kezelésében, és akiknek a bérezése versenyképes az információszolgáltatás más területein dolgozókéval.

Problémák: A települések könyvtári alapfinanszírozása, különösen pedig a dokumentumbeszerzésre és a személyi bérekre fordított költség helyenként nagyon kevés. Ugyancsak kevés a használói állományok száma a társadalom igényei felől nézve, s a problémát súlyosbítja, hogy 2000 után a számítógépekre fordítandó költségek az önkormányzatokat terhelik.

Meglehetősen sokfélék a könyvtárakban működő számítógépes rendszerek. A könyvtárhasználók nagy számához viszonyítva kevés a szakképzett könyvtáros, és a települési önkormányzatok nem is mindig törekednek arra, hogy megfelelő képzettségű személyt alkalmazzanak a könyvtárban. A könyvtárak többsége továbbra sem tud lemondani állománya katalógizálásáról annak ellenére, hogy igénybe lehet venni a központosított katalógizáló szolgáltatást.

2. Országos szint

Célállapot: A könyvtárak egyetlen közös információs hálózatban működnek, és az egyszer már hálóra felvitt szolgáltatást nem állítják elő ismételten másutt. A párhuzamosságok kiküszöbölése megtörtént: a legalapvetőbb és legfontosabb on-line anyag központilag, nemzeti szinten elkészült és hozzáférhető. – Egységes álláspont van érvényben a megjelenési formájuktól függetlenül ingyenesen használható szol-

gálatásokról (gyűjteményi adatbázisok, legfontosabb törvények és az ún. közérdekű nemzeti információk – ez utóbbiak tartalma is közmegegyezéssel meghatározva). A szóban forgó információk anyag könnyen kezelhető formában elérhető. Országos intézkedés született a könyvtáraknak a szükséges munkaeszközökkel történő ellátásáról, hogy garantálni lehessen az állampolgároknak az információhoz való egyenlő hozzájutását, illetőleg a könyvtárak egyenértékűségét. – A technikai infrastruktúra működőképes, megbízható és használóbarát. Az on-line anyag terhelésében folyamatos az együttműködés a tudományos és a közkönyvtárak, archívumok, levéltárak, múzeumok, könyvkiadók és egyéb érdekelt intézmények között. – Világos felelősség- és feladatmegosztás van érvényben a nemzeti és a tároló könyvtár, a közkönyvtárak központi könyvtára, valamint a megyei funkciójú könyvtárak között.

Problémák: A jelenlegi államsegély-rendszer következtében nagy különbségek jönnek létre az egyes települések között az alapszolgáltatás-előállításban. Ugyancsak az államsegély-rendszer miatt nehéz a központi (országos) fejlesztési tervek finanszírozása. – Az információk technika megbízhatóságának, valamint a közös szabványokhoz való alkalmazkodásnak a hiányai és a használóközpontú gondolkodást figyelmen kívül hagyó technika rendszeresen üresjáratokat eredményeznek. – A könyvtárügy irányítása nem felel meg a mai igényeknek: a települési (köz-), illetve a tudományos (felsőoktatási) könyvtárak irányításáért más-más miniszter a felelős.* Nem tisztázott az iskolai könyvtárak irányítása. Más EU-országokhoz viszonyítva alacsony a könyvtárügy állami irányításában dolgozó szakképzett munkatársak száma. – Nincs koordinálva az elektronikus dokumentumok katalogizálása nemzeti szinten.

Az *Intézkedési javaslatok* című fejezet az, amelyet a készítőik vázlatnak (tervezetnek) minősítenek, és leginkább ehhez várják a javaslatokat. Tagolása ugyancsak a már ismert három szint szerint történik, középpontban azonban egyértelműen a helyi szint áll: ennek szövege 6 oldalt tesz ki, miközben a regionális szintről egyharmad, az országról pedig gyenge másfél oldal olvasható. A konkrét (gyakorlatias) megközelítésnek és fontos célok szem előtt tartásának egysége okán talán ez a számunkra legérdekesebb és legtöbbet mondó fejezete az anyagnak.

1. Helyi szint

A kulturális szolgáltatások és tevékenységek a korábbinál nagyobb mértékben tartoznak az egyes települések érdekkörébe: az önkormányzat felel azért, hogy a lakosság számára a könyvtáron keresztül – a hálókapsolatok és szakképzett könyvtárosok segítségével – a könyvtári törvénynek és rendeleteknek megfelelően elérhetőek legyenek a könyvtári és információs szolgáltatások.

A könyvtárnak a település *kulturális központjának* kell lennie. Helyi szinten továbbra is nagy a jelentősége a nyomtatott dokumentumoknak, és a közkönyvtáraknak elsőrendű felelőssége a gyermekkönyveknek, a szépirodalmi műveknek és különböző tudományterületek ismeretterjesztő könyveinek, valamint a minőségi periodikumválasztéknak a kínálata. Az egyes tudományterületeken kívül a

* Az oktatási minisztériumot Finnországban két miniszter irányítja: a közkönyvtárak és a tudományos (felsőoktatási) könyvtárak irányítása külön kézben van.

különböző művészeti és kulturális ágak kiadványainak is képviselve kell lenniük a közkönyvtárakban (irodalom, zene, fotózás, kézimunka, turizmus, étkezési kultúra stb.), és kulturális központi szerepkörükben szoros kapcsolatot kell tartaniuk a település egyéb kulturális intézményeivel.

A közkönyvtár ugyanakkor *információs csomópontja* is a településnek. Fontos feladata, hogy a szakképzett könyvtárosok segítségével a hagyományos mellett az új olvasási készség és az állampolgári ismeretek megszerzésében is irányítsa és eligazítsa a használókat. Mivel mindenkinek nincs meg a lehetősége ahhoz, hogy munkahelyén bekapcsolódjon az elektronikus információforgalomba, a kis-települések könyvtáraiban is meg kell lenniük az internetkapcsolatoknak, az elegendő számú használói állomásnak és a használathoz szükséges engedélyeknek.

A technikai infrastruktúrát illetően ajánlatos, hogy a közkönyvtárak – a költségmegtakarítás érdekében – a település törzshálózatán keresztül próbálják kiépíteni internetkapcsolataikat. A nagyobb könyvtári rendszerek kifejlesztőinek viszont azt kell szem előtt tartaniuk, hogy rendszerükbe a kis könyvtárak is bekapcsolhatók legyenek.

A települések oktatási intézményeinek és közkönyvtárainak együttműködve kell megoldaniuk a tanulók információellátását és az információszerzés módjainak oktatását. A közkönyvtárak fő felelőssége az oktatás kiszolgálása, s részfelelőssége van a vizsgával záruló távoktatás könyvtári és információs szolgáltatásainak prezentálásában. Mindez feladat- és költségmegosztást jelent a párhuzamosságok elkerülése érdekében.

Minden településnek rendelkeznie kell információszolgáltatási és könyvtári stratégiával, s ennek működőképességét folyamatos helyi önértékeléssel kívánatos ellenőrizni. A helyi viszonyokat figyelembe véve a stratégiában a következőket kell meghatározni:

- a szolgáltatások mely részét állítja elő maga a település, és mely részét más településekkel történő együttműködésben;
- hogyan látja el szolgáltatásaival
 - a) azokat, akik a távolság vagy valamely sérülés, betegség miatt nem tudják igénybe venni a könyvtár helyiségeit,
 - b) a település oktatási intézményeit;
- hogyan oldja meg
 - a) a diákok, illetve a felnőtt lakosság információszerzési és kezelési oktatását,
 - b) a technikai infrastruktúra által támasztott követelményeket.

2. Regionális szint

A megyei (tartományi) elöljáróság értékkelő látogatások során méri föl a területén lévő települési közkönyvtárak céljainak megvalósítását, s az eredményről informálja magukat a könyvtárakat, a települések önkormányzatát és az oktatási minisztériumot.

A megyei funkciójú könyvtárak szükség szerint koordinálják területük helytörténeti anyagainak digitalizálását, és ezt az interneten közhasználatra bocsátják.

A megyei funkciójú könyvtárak és a regionális konzorciumok beszerzik az elektronikus anyaghoz szükséges szabványokat, felhasználva a közkönyvtárak központi könyvtárának és a nemzeti könyvtárnak a segítségét.

3. *Országos szint. Központilag előállított szolgáltatások*
(Átvétel az Oktatási Minisztérium 2000–2004-re szóló cselekvési és gazdasági tervéből)

Kulturális politika. Könyvtárak

Az Oktatási Minisztérium

- a könyvtárpolitikai munkacsoport és a digitális adatkezelési munkacsoport irányelvei és javaslatai alapján elkészíti a közkönyvtárak fejlesztési programját;
- kialakítja az országos értékelő rendszereket, és a megyei előljárással együtt értékeli a települések könyvtárainak munkáját a könyvtári alapszolgáltatások minőségi fejlesztésének és elérhetőségének biztosítása érdekében. Az országos könyvtári statisztika adattartalmát a nemzetközi szabványoknak megfelelően megreformálja, növelve a használhatóságát;
- támogatja a könyvtárak hálósolgáltatásainak fejlesztési munkáit és a hálón lévő anyag használatát;
- támogatja az olyan központi szolgáltatásokat, mint a közkönyvtárak központi könyvtárának, a megyei (tartományi) könyvtáraknak, a külföldiek könyvtárának és a lapp könyvtárnak a tevékenysége. Előmozdítja a lakosság médiaolvasási készségének megerősítését, valamint az élethosszig tartó tanulás környezetének megteremtését oly módon, hogy segíti a könyvtár és az iskola együttműködését.

A könyvtári és információs szolgáltatások tartalomipari programjának az a központi célja, hogy minőségi tartalomtermék és könnyen használható hálósolgáltatások jöjjenek létre. A központi szolgáltatások lehetővé teszik a számos különböző helyen végzett párhuzamos munkák elkerülését.

A tartalomtermelési akciók közül a legfontosabb, hogy a nemzeti anyag LINNEA adatbázisa a közkönyvtárakon keresztül minden állampolgár rendelkezésére álljon.

A *szerzői jogi kérdést* illetően folyamatban van a szerzői jogi törvény részleges módosítása, amelyet az OM által felállított szerzői jogi bizottság végez el. A cél az, hogy a törvény megfelelően a digitális technika és a hálókörnyezet támasztotta új követelményeknek.

* * *

Egyetlen nagyon fontos kérdésre nem találtunk választ sem magában az anyagban, sem a Kirjastolehti című könyvtári folyóirat idei első számában, amely rövid eszmefuttatást közöl a programról. Arra ti., hogy a munkacsoport megbízatásának meghosszabbítása miatt egy évvel eltolódik-e a program megvalósításának elkezdése is. A finnek ilyen szempontból általában megnyilvánuló racionalitását és pragmatikusságát ismerve azt gyaníthatjuk, hogy legfőképpen a *hivatalos* kezdési időpont tolódik át 2001 elejére.

Sz. Nagy Lajos